מנורת המאור — עץ החיים

וגרסי' במדרש תלים והיה כעץ שתול על פלגי מים. זש"ה עץ חיים היא למחזיקים בה. א"ר יצחק בר אבא, למה נקראת התורה עץ חיים, שחביבה על כל חיים. א"ר יודן, למה נמשלה תורה בעץ חיים, מה עץ חיים פרוש על כל באי עולם בגן עדן, אף התורה פרושה לכל ומביאה אותם לחיי העולם הבא.

ויורהו ה' עץ. ר' נתן אומר עץ קתרוס, ויש אומ' עקר תאנה ועקר רמון. דורשי רשומות אמרו, הראהו דברי תורה, שנמשלו לעץ, שנא' (משלי ג, יח) עץ חיים היא למחזיקים בה. ועוד גרסי' [ב]במדבר סיני רבה במה היה שבטו של לוי ניכר מישראל. שישראל היו מהלכין נועלים סנדלים, אבל שבטו של לוי, שהיו טעונים בכלי המשכן, היו מהלכין יחפים. ומעולים שבשבט לוי היו משפחות הקהתי, לפי' ששאר בני לוי היו נושאין את הבריחים ואת הקרשים ואת האדנים או כל דבר על העגלות, שנא' (במדבר ז, ט) ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו, ולא היה להם רשות ליתן את הארון על העגלות, ולא היתה רוחן גסה עליהן, אלא משועבדין לפני הארון, למה, לפי שאין גדולה לפני האלהות. נמצאת אומר אע"פ שהיתה משפחת בני קהת פלטני, פי' נשיאים ונכבדים כבני מלכים, אפי' הכי כיון שהיו באין לטעון את הארון היו טוענין בו כעבדים. אמ' הב"ה, התורה היא חיים, שנא' (משלי ג, יח) עץ חיים היא למחזיקים בה, ובני קהת, שהן מחזיקין בארון שבו התורה שהיא עץ חיים, בדין שיחיו ולא ימותו, שנא' (במדבר ד, יח) אל תכריתו את משפחת הקהתי, זאת עשו להם וחיו ולא ימותו. וגרסי' במדרש תלים תודיעני אורח חיים, ר' עזריה אומר, אמ' דוד לפני הב"ה, רבונו של עולם, תודיעני אורח חיים. אמ' לו הב"ה, חיים את בעי, צפה לתורה, שהיא עץ חיים, שנא' (משלי ג, יח) עץ חיים היא למחזיקים בה. שובע שמחות שמחתנו, שמחות הרבה, מקרא, משנה, תלמוד, דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים.

וגרסינן במדרש שיר השירים אל גנת אגוז ירדתי. א"ר אלעשא, לא הוה צריך למימר אלא אל גנת ירק, ואמר אגוז, מלמד שניתן להם לישראל כוחן של נטיעות וזיון של ירק. ר' עזריה אומר תרתי, מה אגוז זה משמר עצו את פריו, כך עמי הארץ שבישראל, שמחזיקים ידי לומדי התורה, שנקראת עץ חיים היא למחזיקים בה. וגרסי' במדרש קהלת א"ר שמעון בן יוחאי, כתוב כימי העץ ימי עמי, ואין עץ אלא תורה, שנא' (משלי ג, יח) עץ חיים היא למחזיקים בה. וכי מי נברא בשביל מי, התורה בשביל ישראל או ישראל בשביל התורה, לא תורה בשביל ישראל. תורה שנבראת בשביל ישראל הרי היא קיימת לעד ולעולמי עולמים, ישראל שנבראו בזכותן לא כ"ש.

וגרסי' במדרש יהי אור אמ' ר' שמעון, בזכות תלמידי חכמים שאוחזין בתורה, שהיא עץ חיים, העולם ניזון, והם עושים צדקה עמהם, ובזכותם העולם ניזון. ואינן זנין את עצמן בעולם הזה, אלא שכרן גנוז להם לעולם הבא. נמצא שתלמידי חכמים הם חיים ומזונות ושלום לעולם. לכל העולם הם זנין, ולמה אין זנין את עצמן. אלא חכם, שהוא עץ חיים ממש, אין חיים אלא לעולם הבא, והעולם הבא אינו בעולם הזה. ובעולם הבא ניזונין מפרי עץ החיים, והקרן קיימת לעולם הבא, ואפי' מפרי עץ החיים אין נותנין להם בעולם הזה אלא דבר מועט בצמצום, כדי שלא יחסר להם כלום משכר העולם הבא. וכיון שנפטרין מן העולם הזה, כמה נחלים של עולם הבא סובבים אותם, ויעלו מעלה מעלה למחיצה העליונה. הה"ד עין לא ראתה אלהים זולך יעשה למחכה לו, אותם שלא בקשו לאכול מזונותיהם של עולם הבא בעולם הזה, והיו בצער בעולם הזה, והיו מחכין לעולם הבא, ועליהם הכתו' אומר עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו.

וגרסי' במ' ברכות בפרק היה קורא בתורה, שמעו אלי אבירי לב הרחוקים מצדקה. רב ושמואל, ואמרי לה ר' יוחנן ור' אלעזר, חד אמר כל העולם כלו בשביל זכותן והן אינן ניזונין בזכותן. דאמ' רב יהודה אמר רב, בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ואומרת, כל העולם כלו אינו ניזון אלא בשביל חנינא בני, וחנינא בני די לו בקב חרובין מערב שבת לערב שבת. וגרסי' במ' שוטה ירושלמי ר' ירמיה בשם ר' חייא בר אבא אמ', עתיד הב"ה לעשות צל לבעלי מצוה בצלה של תורה. מה טעם, דכתי' (משלי ג, יח) עץ חיים למחזיקים בה. וגרסי' במדרש ר' תנחומא כי חיים הם למוצאיהם ולכל בשרו מרפא. כל מי שמוצא דברי תורה חיים הוא מוצא. כיצד, מצא אדם רב ללמוד ממנו דבר מן התורה, או פרק אחד, חיים הוא מוצא. לכך נאמר כי חיים הם למוצאיהם. אמ' רב יהודה בריה דר' חייא, בוא וראה שלא כמדת הב"ה מדת בשר ודם. בשר ודם נותן סם לחבירו, יפה לזה וקשה לזה, אבל הב"ה נותן תורה לישראל והוא סם חיים לכל גופן, שנא' (משלי ד, כב) ולכל בשרו מרפא. וגרסי' בפרק קמא דמ' ברכות. א"ר זירא, ואיתמא ר' חנינא בר פפא, ואמרי לה במערבא משמיה דרבא בר מארי, בוא וראה שלא כמדת הב"ה מדת בשר ודם. בשר ודם, המוכר עצב והלוקח שמח, אבל הב"ה אינו כן, אלא נתן תורתו לישראל ושמח, שנא' (משלי ד, ב) כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו. וכתיב תודיעני אורח חיים שובע שמחות את פניך וגו'. אמ' דוד לפני הב"ה, רבון העולמים, איזו כת חביבה ונעימה. נחלקו בה תרי

אמוראי. חד אמר זו שבא מרוח הקדש ומעשים טובים, וחד אמר סופרים ומשניים ומלמדי תנוקות לאמתן, שהם עתידין לישב בצלו של הב"ה לימינו, שנא' (תהלים טז, ח) שויתי ה' לנגדי תמיד כי מימיני בל אמוט. וגרסינן במ' כתובות בפרק שני דייני גזירות, כל המשתמש באור תורה טל תורה מחייהו, וכל מי שאינו משתמש באור תורה אינו טל תורה מחייהו. כיון דחזייה דקא מצטער, אמ' ליה, ר' מצאתי להם מנוחה ממקום אחר. כתי' (דברים ד, ד) ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום, וכי איפשר להדבק בשכינה, והכתי' (דברים ד, כד) כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא, אלא לומר לך כל המשיא בתו לתלמיד חכם והעושה פרקמטיא לתלמיד חכם והמהנה תלמיד חכם מנכסיו מעלה עליו הכתוב כאלו נדבק בשכינה, הה"ד ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום. כיוצא בדבר, אתה אומר, לאהבה את ה' אלהיך ולשמוע בקולו ולדבקה בו. וכי איפשר לו לאדם לידבק בשכינה, אלא לומר לך, כל המשיא בתו לתלמיד חכם, ומהנה תלמיד חכם מנכסיו, מעלה עליו הכתו' כאלו נדבק בשכינה, הה"ד ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם היום. וגרסי' בפירקא קמא דמסכת ראש השנה ת"ר משפחה אחת היתה בירושלם שהיו מתים מתים בני שמונה עשרה שנה. באו והודיעו את רבן יוחנן בן זכאי. אמ' להם, שמא מדבית עלי אתם, דכתיב בהם וכל מרבית ביתך ימותו אנשים, לכו ועסקו בתורה ותחיו. הלכו ועסקו בתורה וחיו. והיו קורין אותה משפחה משפחת יוחנן על שמו.

וגרסי' במדרש משלי אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנו. משל לאדם אם מאבד סלע בתוך ביתו, כמה נרות הוא מדליק וכמה פתילות עד שימצאנו. והלא דברים קל וחומר, ומה כסף וזהב, שאינן אלא חיי שעה בעולם הזה, מדליק אדם כמה נרות וכמה פתילות עד שימצאם, דברי תורה, שהם חיי העולם הזה וחיי העולם הבא, על אחת כמה וכמה. ת"ר ושמתם אותם על לבבכם. סם תם כתי'. נמשלה תורה כסם חיים. משל למלך שהכה את בנו מכה גדולה, והניח לו רטייה על מכתו, ואמר לו, כל זמן שרטייה זו על מכתך אכול מה שהנאך ושתה מה שהנאך ורחוץ בין בחמין בין בצונן, ואי אתה מתיירא. כך אמר הב"ה לישראל, בני, בראתי יצר הרע בראתי לו תבלין, אם אתם עסוקין בתורה אין אתם נמסרים בידו, שנאמר (בראשית ד, ז) הלא אם תיטיב שאת, ואם אין אתם עסוקין בתורה אתם נמסרים בידו, שנא' (בראשית ד, ז) ואם לא תטיב לפתח חטאת רובץ, ולא עוד אלא שכל משאו ומתנו בך, שנא' (בראשית ד, ז) ואליך תשוקתו, ואם אתה רוצה אתה מושל בו, שנא' (בראשית ד, ז) ואתה תמשל בו, אם תעסוק בדברי תורה, שהיא עץ חיים. וגרסי' בפ"ק דמ' חגיגה פתח ר' יוחנן בן ברוקא ודרש, דברי חכמים כדרבונות, מה דרבן זה מכוין הפרה לתלמיה להביא חיים לעולם, כך דברי תורה מכוונין לכל לומדיהם מדרכי מיתה לדרכי חיים. אי מה דרבן זה מטלטל, אף דברי תורה מטלטלין, ת"ל וכמסמרות נטועים. אי מה מסמר אינו חסר ואינו יתר, אף דברי תורה אינן חסרין ואינן יתרין, ת"ל נטועים, מה נטיעה זו פרה ורבה, אף דברי תורה פרין ורבין. בעלי אסופות, אלו תלמידי חכמים שיושבין אסופות אסופות, הללו מטהרין והללו מטמאין, הללו אוסרין והללו מתירין, הללו פוסלין והללו מכשירין, היאך אני למד תורה, ת"ל ניתנו מרועה אחד, אל אחד נתנן, פרנס אחד אמרן, מפי אדון על כל המעשים ברוך הוא, שנא' (שמות כ, א) וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר.

וגרסי' בספרי יערוף כמטר לקחי. אין לקחי אלא תורה, שנא' (משלי ד, ב) כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו. כמטר, מה מטר חיים לעולם, אף דברי תורה חיים לעולם. אי מה מטר זה מקצת עולם שמחין בו ומקצת עולם עצבין בו, כיצד, מי שבורו מלא יין וגתו וגרנו מלאין לפניו מצרין בו, יכול אף דברי תורה כן, ת"ל תזל כטל אמרתי, מה טל כל העולם שמחין בו, אף דברי תורה כל העולם שמחין בהן. כשעירים עלי דשא, מה שעירים הללו יורדין על העשבים ומגדלין אותן ומעלין אותן, אף דברי תורה מגדלין ומעלין את האדם. וכן הוא אומר סלסלה ותרוממך. וכרביבים עלי עשב, מה רביבין הללו יורדין על העשבין ומעדנין ומפנקין אותן, כך הם דברי תורה, מעדנין ומפנקין את הגוף ומחיין את הנפש. ועוד גרסי' בספרי ירכיבהו על במתי ארץ, זו תורה, ויאכל תנובות שדי, זו מקרא, ויניקהו דבש מסלע, זו משנה, ושמן מחלמיש צור, זה תלמוד. חמאת בקר וחלב צאן וגו' ועתודים, אלו קלים וחמורים ותשובות. עם חלב כליות חטה, אלו הלכות, שהן גופה של תורה, ודם ענב תשתה חמר, אלו הגדות, שמושכות לב האדם כיין. ד"א ר' נחמיה אומר, הוי כונס דברי תורה כללים ומוציאן פרטים, הה"ד יערוף כמטר לקחי, ואין יערוף אלא לשון כנעני, שאומר ערוף לי דינר זה ואין אומר פרוט לי דינר זה, כך הוי כונס דברי תורה כללים ומוציאן פרטים, ולא כטיפין הללו של מטר שהן גדולות, אלא כטיפין הללו של טל שהן קטנות. כשעירים עלי דשא, מה שעירין הללו יורדין על העשבים ומפשפשין בהן כדי שלא יתליעו, כך הוי מפשפש בדברי תורה שלא תשכחם. כך אמר לו ר' יעקב בר חנינא לר' אבא, בוא ונפשפש בהלכות, בשביל שלא יעלו חלודה. ד"א כשעירים עלי דשא, כשאדם הולך ללמוד [תורה] תחלה נופלת עליו כשעיר, ואין שעיר אלא שד, שנא' (ישעיהו לד, יד) ופגשו ציים את איים ושעיר על רעהו יקרא, ואומר ושעירים ירקדו שם. ד"א וכרביבים עלי עשב, כשאדם הולך ללמוד תורה, תחלה אינו יודע מה לעשות, עד ששונה שני סדרים או שני ספרים, ואחר כך נמשכת אחריו כרביבים, לכך נאמר וכרביבים עלי עשב. ד"א וכרביבים עלי עשב, מה רביבים יורדין על העשבים ומנקין ומפטמין אותן, כך הוי מפטם בדברי תורה ושונה ומשלש ומרבע.